

Szentábrahámi theológiája.

II.

I. „A szövetség szerzőjéről vagyis Istenről.“

A mint a hitnek, úgy a hittudománynak is legelső és legfőbb tárgya: Isten. A mit a hit lát, azt akarja a hittudomány kifejezni, vagyis a lélek láthatatlan gondolatait látható formákba önteni. Önkényt következik, hogy a hittudomány a legnehezebb feladat előtt akkor áll, a mikor Istenről akar beszélni s Istent akarja úgy szólván szemléltetni. Isten lélek és láthatatlan. Vele színről-szinre soha senki nem találkozott. A mint nem lehet ez isteni lényeket képekben vagy szobrokban kiábrázolni, oly kevésbé lehet szavakban kifejezni. Mindaz, a mi Isten lényéről mondható, csupán az ő munkáiból vont következtetés. Igaz, hogy az Istennek fölséges képe mindig ott áll lelkünk előtt; de sokkal könnyebb abban gyönyörködni, mint a gyönyör tárgyát leírni. Hisz a nap is mindig ott ragyog az égen, de azért ki tudná azt úgy lefesteni, hogy még annak is tökéletes fogalma legyen róla, a ki soha nem látta? Sokkal könnyebb abban úgy a mint van gyönyörködni, mint az egyes sugarakat részekre osztva ismertetni. Ezért van az a sok isten-fogalom s Istennek sokféle tisztelési módja a durva bálványimádástól föl a „lélekben és igazságban“ való imádásig. Innen magyarázható ki az a sokféle fölfogás is, a mely Istennek a világhoz és emberekhez való viszonyát igyekszik megmagyarázni.

Azonban bármilyen távol van e tekintetben Isten az embertől, még sincsen a megismerhetetlenség messzeségében. Egyfelől a saját lelki tehetségeink segítségével mi emelkedünk közelebb hozzá; másfelől a történelemben és természetben nyilvánuló kijelentése által Ő közeledik felénk. Így aztán eljutunk egy bizonyos ponthoz, a melyből a lélek, ha színről-szinre nem is szemlélheti az Urat; de tisztán látja tökéletessége ragyogásait s dicsősége fonságát. Az unitárius theologus munkáját különösen megkönnyebbiti az,

hogy neki Istenről szóló fejtegetéseiben nem kell értelmetlen speculációkba bocsátkozni, megfoghatatlan titkokat magyarázni, észellenes talányokat megfejteni, szóval: egy olyan különös lényt előállítani, a ki tényleg nem létezik s a kinek esze, szíve és lelke ellenmondanak; hanem azt a valóban létező, egyetlen fővalóságot kell bemutatnia, a kit mint legvégső okot ott lát mindenütt a világban s a kinek képét minden ember lelkében hordozza. Ennek a rokonszenves lénynek szépsége és magasztossága domborodik ki Szentábrahámi könyve I. részének Istenről szóló fejtegetéseiből, a mi kitészik azonnal, ha végig kíséjük gondolat-menetét.

Szentábrahámi mindenek előtt Isten *tulajdonságait* teszi vizsgálat tárgyává. Szerinte, nehogy az isteni lényeket másnemű dolgokban keressük, tudnunk kell, hogy mi és milyen az Isten? vagy miféle tulajdonságokkal bír? Istenben bár sokféle tulajdonság van; de mindezek szoros kapcsolatban vannak egymással úgy, hogy azok együtt a legtisztább egységet alkotják. Ilyen tulajdonsága Istennek az *örökkévalóság*, mely szerint az ő lételének nincsen kezdete s vége nem lesz. Isten önmagától való s önmagának elég a létezésre. Semmiféle változásnak alávetve nincsen, mert ő változhatatlan nemcsak természetében, hanem tanácsaiban is. Kivüle az örökkévalóság ilyen értelemben senkinek és semminek nem lehet tulajdona. Az Isten tiszta lélek, a kihez semmi anyag nem járul, következésképp, lénye kizárja a részekre osztást. Ezért lelki tisztelettel kell imádnunk s testi hasonlóságban még képzelniük sem szabad. Az Isten *lelki* természete az ő *mindentudásában* és *bölcsességében* áll. Mindentudás alatt a múlt, jelen és jövőnek ismeretét, valamint a bárhol történő legesekélyebb dolognak a tudását értjük. A mindentudásra nem fokozatosan jut az Isten, mint az emberek, hanem egyetlen körültekintéssel lát és megért mindeneket. Bölcsesége nyilvánul minden dologban s ha sokszor mi nem is értjük meg, az csak gyöngeségeinket mutatja. Isten bölcsességével *mindenhatóság* párosul, a mely szerint ő minden külső segély nélkül önmagában elégséges, hogy megtegye azt, a mit akar. Azonban természetével vagy valamely általa kijelentett igazsággal ellenkező (lehetetlen) dolgot hiába kérnénk vagy várnánk tőle, mert az ilyen nem tárgya hatalmának, a mi azonban mindenhatóságából semmit le nem von.

A theológiában igen lényeges kérdés az, hogy milyen viszony van Isten és a teremtett dolgok között? Szentábrahámi e kérdésre így felel: Jóllehet a szent-írás szerint Isten a „mennyben lakik; de

ugyanesak a szent-írás *mindenütt-jelenvalóságot* is tulajdonit Istennek, a kiben mindenek vannak, élnek és mozognak.“ A mindenütt jelenvalóságot nem úgy kell érteni, „mintha Isten a kiterjedés törvénye szerint, mint pl. a levegő mindenütt szétáradna; hanem úgy, hogy az Isten mindeneket tud, mindenekre gondot visel, s hatalma minden dolgokra kiterjed.“ Istenben a lelki tulajdonságok mellett vannak *erkölesi* tulajdonságok is, mint *jóság, igazság* stb. Jó az Isten, mert kivétel nélkül minden teremtményével sok jót teszen, akárhányszor azokkal is, a kik büntetésre volnának érdemesek. Ez a jó Isten minden teremtmények fölött *szabad és független* úr, azonban nagy hatalmát *igazsággal* gyakorolja. Isten igazságossága a jutalmazásban és büntetésben nyilvánul, a mely szerint mindenkinek megadja azt, a mit érdemel. Ha eltér olykor e szigoru igazságosságtól, ezt is az emberek javáért teszi, hogy több jutalmat adjon ingyen kegyelméből vagy kevesebb büntetéssel sujtson, mint a mennyit érdemelnénk. Továbbá az Isten *igaz* és *hű*; mert igéreteit minden körülmények között teljesíti; szent természeténél, de szent cselekedeteinél fogva; mert semmi olyant nem tesz, a mi törvényeivel vagy természetével ellenkeznék.

Az említett tulajdonságokon kívül tulajdona még Istennek az *egység*, mely szerint a legfőbb lénynek, kire csak a legfőbb tulajdonságok illenek, szükségképpen egynek kell lennie.“ Isten egysége a csak kigondolható egyszerű egység. Vele egyenlőt a szentírás nem ismer s azért nevezi „egyetlen egynek“ és „egyedülvalónak.“ Világos logikával czáfolja meg Szentábrahámi azokat, a kik ezzel szemben a szentháromság bebizonyítására éppen a szentíráshoz fordulnak. Igaz, hogy a szentírás *isteneket* is említ; de éppen a szentírás világos szövegéből kitűnik, hogy csak *egy* a legfőbb s a többiek is tőle kapták istenségüket s tőle függenek. Éppen így lehet érteni azt is, a midőn Isten egyedül jónak, szentnek, erősnek, hatalmasnak stb. mondatik, a mi nem zárja ki azt, hogy mások is ilyenek legyenek; de e jelzők a felső fokban csak a legfőbb Istennek tulajdoníthatók. Ez az egyetlen legfőbb lény, ki a világ teremtője, sok helyen a Jézus Krisztus Istenének és Atyjának is neveztetik. Az is igaz, hogy a szent-írásban sokszor *többes* számban szólott, de hány olyan eset fordul elő, hol a szavakban többség van; de magában a dologban nincsen. Ugyanazon jelzőnek *hármás* ismétlése sem jelent az Istenben sokságot; hanem a zsidó nyelv törvénye szerint erőteljesebben (fokozva) fejezi ki Isten dicsőségét. A *keresztelési* for-

mula nem lehet a szt. háromság bizonyítéka, mert az csak annyi mint: „fogadalmat tenni arra, hogy hiszünk az Atyában, ki a ker. vallás szerzője, a fiuban, a ki közbenjáró, és a szent lélekben, a melynek ereje csudákat művelt.“ Végül az I. Ján. V. r. 7. versben említett hármás egység csak „erkölesi“ értelemben veendő, a milyen egységről szó van még Ján. 10. r. 30. v.-ben, hol ez áll: „Én és az Atya egy vagyunk.“ Természetes, hogy Szentábrahámának nem állottak rendelkezésére azok az eszközök, a melyek segítségével az újabb kori bibliai kritika az ortodoxiának e bizonyítékait teljesen megsemisítette.¹ „Azért — végzi Szentábrahám az I. fejezetet — a mi tiszteletünk több egyenlő között meg ne oszadjék, hanem határolodjék teljes szívvel az egyetlenegy Istenben, az Atyában, a kitől mindenek és mi is öbenne.“ (45. §.)

Isten megismerése czéljából tulajdonságain kívül vizsgálunk kell *akarátát* is, mely Szentábrahám könyvében az I. rész II. fejezetét foglalja magában. Isten akarata a szent-írásban jelenti: a) az ő akarátának szabad elhatározását, b) az isteni akarat tárgyát és végül c) az Isten törvényét. E részben csak a két első jelentéséről szól Szentábrahám, mivel a harmadik az erkölestani rész tárgya. Az isteni akaratnak első jelentése annyi mint az Isten *határozata*, a mely az emberekkel való közlés előtt *títkosnak*, a közlés után pedig *kijelentettnek* neveztetik. Az isteni határozatnak tulajdonságai: „a szabadság, változatlanság és hatékonyság.“ Isten elhatározta, hogy némely dolgok minden más befolyás nélkül általa történjenek, némelyek pedig az „emberi akarat közbejöttével“, a a miért megtörténhetik, hogy valamely dolgot az emberek másként hajtnak végre, mint a hogy Isten akarta volna. E szerint az Isten akarata vagy *független*, a mikor minden tekintet nélkül akar valamit, vagy *föltételes*, a mikor annak végrehajtása az emberi szabadságra van bízva. Az isteni akarat tárgya mindig a „valódi jó“; mert Isten rosztat sem tagadólag, sem tevőleg nem akar. Vannak ugyan a szent-írásban egyes helyek, a melyekből első tekintetre az tűnik ki, mintha Isten „oka lenne a bűnnek“; de ez vagy csak azért látszik így, mert Isten rendkívüli eszközökkel nem tartja fel a bűnöst a maga útjában, hogy ez által alkalmat adjon a jutalom vagy büntetés kiérdemelésére; vagy azért, mert nem zár el minden

¹ Simén Domokos: A szent háromság eredetének és kifejlődésének története. III. fej. 15. § és V. fej. 27. §.

ítat a bűnös előtt. Mi tehát az *előre-elrendelés*? Szó szerint mind azt jelenti, a mit Isten magában elhatározott. Bibliailag Istennek az a határozata értendő alatta, mely szeriut az üdvözülés eszközeit az embereknek ajánlja. Végül egyházi gyakorlat szerint „az üdveztendő vagy elkárhozandó emberekre vonatkozó végzést jelenti.“ Ez a határozat azonban „*általános*“, a mennyiben nincsen egyénekhez kötve, és „*föltételes*“ a mennyiben Isten üdvözíti a hiveket, kárhoztatja a makaesokat.“ Ha ez másképpen volna, ha t. i. „az üdv vagy a kárhozat Isten abszolút végzéséből folya: akkor nem lenne helye a kegyességnek, az erénynek, bűnnek, akkor hiába való lenne engedelmességet követelni attól, a ki nem tud sem engedelmeskedni, sem nem engedelmeskedni; az ártatlanokat kinok alá vetni; a kárhozatra vetetteket az üdvösségre komolyan hívogatni és pedig a büntetés terhe alatt, — mindez az Isten szentségével, igazságosságával és bölcsességével ellenkezik.“ (14. §.) Maga a biblia sem tanítja a föltétlen elrendelést, hanem igen a jók jutalmazását s a gonoszok megbüntetését.

Szentábrahámi könyve I. r. III. fejezetében rátér az Isten *munkáira*, melyek közül először a *teremtést* tárgyalja. Az Isten, a kit fennebb egyetlen egynek lenni megismertünk, a ki örökkévaló, de vele egykoru semmi sinesen — ez az Isten „minden közvetítő eszköz nélkül semmiből állította elő a világegyetemet“ úgy a mint Mózes próféta leirja. A teremtés koronája az *ember*, kit Isten két részből alkotott: test és lélekből. A test szervezetét megvizsgálni a boneztudósok dolga; a theologusok feladata pedig az, hogy „Isten bölcsességét, hatalmát és jóságát szemléljék“ és szemléltessék s az embereknek Isten iránti kötelességeiket lelkökre kössék. A léleknek kétféle tehetségét szokták megkülönböztetni u. m. az *értelem* és *akaratot*. Az értelem dolga a megismerés; az akaraté pedig az itélethozás. „Az akaratnak a *szabadság* annyira elválhatlan sajátsága, hogy még az erkölesi szolgaságban sem veszihető el“. Vedd el a szabadságot s nem lesz akarat, sem lélek“. „A szabadság az akaratnak abban az erejében áll, melynél fogva az embernek a cselekedetekkel szemben hatalma van arra, hogy megtegye vagy ne tegye s hogy választhasson a több ellentétes vagy különböző dolgok között. Ennélfogva a szabad elhatározás az a tehetség, mely józan itélet mellett cselekszik vagy nem cselekszik.“ (11—13 §§.) A szent-írás is sok helyen tanítja az embernek ezt a szabadságát, a melyet Isten *előretudása* sem semmisíthet meg. Az első ember

Ádám. a nő pedig Éva volt, a kiktől szaporodott az összes emberiség. Az ember eredetileg „ártatlannak, igaznak, azaz bűn-nélkülinek“ született; de testi kíváncsiságokkal fel volt ruházva. Szentábrahámi Isten teremtményei közül az emberhez a legközelebbi rokonságba helyezi az *angyalokat*, kiket a szent-írás alapján értelemmel és akarattal felruházott test nélküli lelkeknek képzeli. A biblia az angyalok különféle munkásságáról sok helyen teszen említést, a miből megbizonyosodhatunk az angyalok létezése felől; mert „a cselekvés előre feltételezi a tehetőséget, ez pedig feltételezi a létezését.“ Az angyalokat Isten a maga szolgálatára meghatározatlan számban teremtette. Az angyalok mind tisztáknak teremtettek; de vétkezésre való szabadsággal, Mindenik nem maradt meg a maga eredeti tisztaságában s ezért vannak a jó angyalok mellett rossz angyalok. A jó angyalokat nem kell „vallásos szertartással tisztelnünk; az ördögnek meg ellene kell állanunk.“

Az isteni munkásság második nyilvánulása a *gondviselés*, (IV. fejj.), „mely szerint Isten minden teremtményét leghathatóságban gondolja, legbőlesebben igazgatja és kormányozza az általa hozott törvények szerint.“ Hogy ez a gondviselés valósággal megvan, ezt sok helyen tanítja a szent-írás; de meggyőződhetünk erről a mindennapi tapasztalás által a világ böles rendjéből és változataiból. A gondviselés tagadása megsemmisíti a vallást és atheismusra vezet. A gondviselés minden e világban történő és létező dolgokra kiterjed a fűszáltól a czedruszig, a féregtől az angyalokig. Még azok az események sem állanak kívül a gondviselés határán, melyeket az emberek a véletlennek vagy a szerencsének tulajdonítanak. A gondviselésnek három faja van: a *megtartás*, *segítségül jövés* és a *kormányzás*. „A megtartás az isteni akaratnak ama ténykedése, mely eszközli, hogy a dolgok minden sajátságaira és tehetségeikre nézve a maguk állapotában megmaradjanak.“ (13 §.) Ez alatt nem azt kell érteni, mintha az egyes dolgokban meg volna az az erő, mely örökös fenmaradásukat biztosítja; hanem azt, hogy Isten szüntelen védi azokat s gondoskodik oly eszközökről, a melyek lételük föltételei és biztosítékai. Azonban mégis különbség van a teremtés és megtartás között; mert amaz semmiből történt, ez pedig a meglévőnek a megőrzésében áll. A mi különösen az emberi nem megtartását illeti, erre nézve „Isten a tisztességes házasságot alapította.“ Bár az Istennek sok tekintetben vezérlő befolyása van az egyes házasságoknál; de „örök végzéssel még sem rendelte el,

hogy e vagy ama személylyel köttessék házasság; mert akárhány az ő akarata ellenére történik.“ Ugy szintén az ember élete is Isten kezében van, a melynek e földön véghatára a halál; de hogy ez mikor következze be, erre nézve ismét Isten „magát változhatatlan végzéssel nem kötötte meg annyira, hogy isteni tetszése szerint az emberi életet meg ne hosszabbíthatná vagy rövidíthetné.“ (18 §.) A gondviselés második faja a *segítségül jövés*, „a mely abban a segedelemben áll, melyet Isten a teremtményeknek nyújt.“ A segítségül jövés úgy történik, hogy azért maga a cselekvés a teremtményeknek tulajdonittatik mint másodrendű okoknak: mert bennük van a cselekvés alapelve s nem tulajdonítható Istennek az, a mi a teremtmények által történik. Isten segítségül jövése nem kényszeríti a „szabad teremtményeket;“ mert ez a segedelem mindenkinek a természetével megegyezik. Ugy szintén nem gyakorol ez által Isten valamely ellenállhatatlan befolyást a cselekvő alanyra; mert ez esetben minden cselekvésnek, tehát a bűnnek is Isten lenne az oka. A gondviselés harmadik faja a *kormányzás*, mely „Istennek ama működése, mely szerint a teremtményeket és azok cselekedeteit a legbölcsebben igazítja és kormányozza bizonyos végcélok felé, melyek előttünk gyakran rejtve vannak.“ (27 §.) A kormányzás kétféleképpen történik, a mennyiben a testeket s az oktan teremtményeket vagy a természeti törvények vagy az állati ösztönök által igazgatja, az okos teremtményeket pedig törvények s az azokban kifejezett jutalmak és ígéretek által indítja engedelmségre. A gondviselésnek ilyen értelmezése segít minket arra, hogy magunkat ne adjuk át a tétlenségnek, terveinket szerfölött ne helyeseljük; hanem mindenben hajoljunk meg a gondviselés előtt.

Végül az V-ik fejezetben szól Szentábrahámi Istennek az emberekkel kötött szövetségéről. Részletesen kifejti a szövetség fogalmát és kellékeit. Ilyen szövetséget kötött Isten először Ábrahámmal s azután Mózesrel. Mózes különben a zsidó nép közbenjárója volt s azért az általa kötött szövetség „nemzeti“ szövetségnek nevezhető. Ez a szövetség magában foglalja a tíz parancsolatot (dekalog) a szertartási törvényeket, a papok köteleseit s osztályozását, az istentisztelet módját, az áldozatok különféle nemeit, az ünnepeket stb. Azonban a törvény az új szövetség folytán elvesztette kötelező erejét és tekintélyét; mert a királyi pálcza elvetetett Judától; a jeruzsálemi templom, melyhez az egész Mózesi törvény kötve volt, eltöröltetett; a nép megszűnt joggal és állami-

sággal bíró nép lenni s így a törvény betöltésére eszközül és alkalmul nem szolgálhat. A keresztényeket pedig s általában az izraelitákon kívül az a törvény senkit sem kötelez. (72 §.) Mégis hasznos reánk nézve a törvény; mert az általa előirt „erkölessi erényeket ma nagyobb tökéletességben kell felmutatni“; sok tekintetben az új szövetség megértésére vezérel.

Ezek főbb vonásokban Szentábrahámi könyvének az Istenről való tanításai.

Lényegében ugyanezen nézetek vannak kifejezve az újabbi unitárius theologiai művekben¹, a melyek szerint első lépés Isten *lényének* meghatározása. Az Isten pedig *lélek* s lényege a *szeretet*. Azonban nagy különbség van az emberi és az isteni lélek között. Amaz végtelenül tökéletesíthető, ez pedig a tökéletesség legfelső fokán áll; amaz Isten ajándéka, ez pedig önmagában hordja léte feltételeit; amaz testhez van kötve, ez pedig független a test gyarlóságaitól. A szeretet, ez a legmagasztosabb emberi erény, nem csak hogy a legteljesebb mértékben megvan Istenben; hanem lényegét alkotja, a minél fogva az ember és Isten között olyan forma viszony van, mint a szülők és gyermekek között.² Az Isten lényéhez tartozik az ő *egysége*, mely szerint úgy a világ kormánya, mint a józan okosság és a szentírás egyetlen, megoszthatatlan, fővalóság létezését hirdeti, a mely teljesen kizárja akár a több istenséget, akár az egy Istenben a több személyiséget.³

Isten lényének meghatározása után az ő megismerése czéljából szükséges *tulajdonságainak* a megvizsgálása. Itt mindig a legtökéletesebb lény eszméje kell hogy szemünk előtt lebegjen s bár értelmünk korlátoltságánál fogva Isten tulajdonságait külön-külön kell vizsgálnunk, de azok benne a legteljesebb összeköttetésben vannak. Így Istennek *lételénél* fogva örökkévalóságot és változhatatlanságot, megmérhetetlenséget és mindenütt jelenvalóságot tulajdonitunk.⁴ Örökkévaló az Isten, mert kezdet és végnélkül való;

¹ Channing: „Válogatott művei“. Ferencz J. „Ker. Vallástudomány“ és „Unitár. Káté“. Simén Domokos: idézett műve. Armstrong A. Richárd: „Isten és lélek“. Ford. Péterfi Dénes. Derzi Károly: „Unitárius kis Könyvtár“.

² Ferencz József: „Ker. Vallástudomány“ I. r. II. f. 26—28 §. „Unitár. Káté“ I. r. 23—24 kérdés. Channing: Válogatott művei. II. k. 128 l. és V. k. 52 l.

³ Channing: Vál. Művei V. k. 50, 60 II. és II. köt. 76 l. Simén D. idézett műve. IV. fejt. Sharpe S. Unitár kis könyvtár I. füz. 14 l.

⁴ Ferencz J. Ker. Vallástudomány. III. fejt. 31 §.

változhatatlan, mert minden időre ugyanaz marad; megmérhetetlen, mert hozzá semmi anyagi forma nem járul; mindenható, mert „hatalma van mindennek a megtevésére, a mi magában lehetséges, a mi magában nem ellenmondó“¹ mindenütt jelenvaló, mert „maga fejti ki erélyét a természet minden erőiben, úgy hogy a természet törvényei csakis az ő működésének tulajdonságai“.² Az *értelemre* nézve Istennek tulajdonitunk: mindentudóságot, mely szerint ő „öntudatos minden ponton s figyelme mindenre kiterjedő“.³ Mindentudósága alól sem ég, sem föld, sem múlt, sem jövő, sem a legtitkosabb emberi gondolat ninesen kivéve. Tulajdonitunk bölcseséget, mely szerint Isten a legszentebb célok elérésére a legjobb és leghelyesebb eszközöket használja fel.⁴ Istennek az *akaratra* vonatkozólag tulajdonitunk: szentséget, a mi abban áll, hogy Istenben „semmi erkölesi hiány vagy fogyatkozás ninesen, ő minden jónak a forrása“; igazságosságot, a mely szerint megfizet mindenkinek érdeme szerint; állhatatosságot, mely szerint ígéretei megvalósulnak; és végül szabadságot, mely szerint cselekedeteiben a saját tökéletességén kívül semmivel ninesen korlátozva. Végül az *érzésre* nézve Istennek tulajdona a boldogság és dicsőség.⁵ Ezek a tulajdonságok nem hogy részekre osztanák az egy Istent, hanem mint a nap sugarai egy pontban, úgy összpontosulnak egy önálló, öntudatos személyiséggel bíró végtelen lényben.

Ez a végtelen lény „a világban levő örök *munkás* szellem.“⁶ Munkássága a teremtésben, megtartásban, igazgatásban és törvényadásban áll. Teremteni egyedül Istennek áll hatalmában. A körülöttünk levő bánulatos világot Isten a saját akaratjából semmiféle eszköz nélkül hozta létre. Mózes próféta szerint hat nap alatt teremtette Isten a világot; de ő ezzel csak a világ fokozatos fejlődését fejezi ki. Hogy mennyi időt foglal magában egy-egy teremtési nap, azt meghatározni nem lehet.⁷ A teremtés koronája az *ember*, kit Isten értelemmel, szabad akarattal és lelkiismerettel ruházott fel.

¹ Armstrong A. Richárd idézett műve V. fejr. 126 l.

² Armstrong idézett műve II. fejr. 42 l.

³ U. o. II. fejr. 44 l.

⁴ Ferencz J. Ker. Vallástudomány III. fejr. 32 § Sharpe S. Unitár. kis könyvtár. 1 füz. 14 l.

⁵ Ferencz J. Ker. Vallástudomány. III. fejr. 33–34 §.

⁶ U. o. II. fejr. 35. §.

⁷ Ferencz J. Ker. Vallástudomány IV. fejr. 36. §. és Unitár. káté I. r. 22. l.

A szentírás tanítása szerint az ember Isten „képmása.“ Ez alatt az ember szellemi természetét, igazságát, szentségét és halhatatlanságát kell érteni. Isten az embert nem géppé teremtette; hanem szabad valósággá, ki követheti akár a jót, akár a rosszat.¹ Erede-tileg ártatlannak születik az ember s üdvössége avagy kárhozata semmiféle isteni végzéssel korlátozva nincsen.² A szent-írás Isten teremtményei között említi az *angyalokat* is. Valóban, ha elgondoljuk, hogy a teremtésben sehol ugrás nincsen; ha figyelembe vesszük azt a végtelen távolságot, a mely Isten és ember között van: akkor igazolva van az embernél felsőbb rendű lényekben való hit is. A mi pedig a jó és rossz angyalok (ördög) megkülönböztetést illeti, az a józan észszel teljesen ellentétben van.³ Isten nemcsak teremtője a világnak; hanem *fentartója* is. Az ő ereje nélkül a mindenség szép rendjével és magasztos összhangjával egy pillanattig is fenn nem állhatna. Megtartása irányul úgy a „világ anyagára“, mint az élő lények sokféle nemeire. A megtartás alatt nem azt kell érteni, mintha e világon minden változatlanul maradna; hanem azt, hogy „Isten fentartja azokat a törvényeket, melyek szerint a természet működik“, az egyes lényeket pedig felruházta olyan erővel, a melyek segítségével fennmaradásukhoz a szükségeseket megszerezhetik.⁴ A világ megtartásával szoros kapcsolatban van az *igazgatás*, mely szerint Isten mindeneket a legszentebb és legbölcsebb célok szerint igazgat. Az Isten igazgatása minden véletlen vagy vak esetet kizár; mert a megmérhetetlen világban az ő tudtán és akaratán kívül semmi sem történhetik. Azonban különbséget kell tenni az öntudatlan természet és az öntudatos ember igazgatása között; mert a míg amaz, az elébe írott törvényektől el nem térhet; addig az embernek szabad akaratára van bízva, hogy az erkölcsi törvényeket megtartsa vagy áthágja. Igaz, hogy ez által útát engedett Isten a bűnre; de az embert éppen ez által tette erkölcsi lénynyé s módot nyújtott arra, hogy a szabad „választás“ által jellemét felépíthesse. Így tehát az emberek hibája nem tulajdonítható Istennek, sőt abból is látszik igazgatása, hogy az emberek hibáját akárhányszor jóra fordítja. Hát vajjon, ha mindeneket Isten igazgat, honnan vannak akkor a világban előforduló *rosszak*? Nem

¹ Ferencz J. Ker. Vallástud. 44—45. §.

² Channing. Vál. művei II. köt. 77. l. és IV. k. 151 l.

³ Ferencz J. Ker. vallástudomány 45. §. és Unitár. káté 30 l.

⁴ U. o. 37. §.

von-e le valamit Isten jóságából és mindenhatóságából az, hogy ezeket nem akadályozza meg? Nem! Ellenkezőleg ha közelebbről vizsgáljuk ezeket, úgy tapasztaljuk, hogy általuk „egyfelől a természet munkásságát, másfelől a mi erkölesi nevedelésünket mozditja elő.“¹ Végül Isten a világnak *törvényadója*. Az isteni törvények kétfélék u. m. természeti és erkölesi törvények. A theologia körébe csak az utóbbiak tartoznak. Ezeket megismerhetjük egyfelől a saját lelkiismeretünkéből, másfelől egyes kiváló emberek tanításából. Ilyen volt Mózes, ki a tiz parancsolatban adta ki Isten és embertársaink iránti kötelességeinket szabályozó törvényeket. Az isteni törvények összegét a legszebben fejezte ki Jézus: „Szeressed a te Uradat, Istenedet teljes szivedből, szeressed felebarátodat mint magadat.“

A ki végig kísérte Szentábrahámának és az újabb unitárius theológiának Istenről való fejtegetéseit, első tekintetre is azonnal meggyőződhetik, hogy mindkettő egyetlen fővalóságot tanít ugyanazon tulajdonságokkal, a mely teljesen kizárja a több személyű istenben való hitnek még árnyékát is. Ez egyetlen fővalóság, ki a legtökéletesebb lélek, teremtője, megtartója és igazgatója a világnak, nem úgy, mintha valamely a világon kívül levő pontról vigyázna a már megalkotott gépnek a járására; nem is úgy mintha annyira egygyé olvadna a világgal, hogy a kettő között semmi különbséget nem találának; hanem úgy, hogy jelenlétével áthatja a világot, jóságával és szeretetével betölti a mindenséget, hatalmával és gondviselésével őrökdi a világ-egyetem rendje és összhangja fölött: szóval Isten a világban bennlévő léttel bir; de különbözik a világtól. Az ember és Isten között pedig az a viszony van, a mi a gyermek és a szülői között. Isten lénye a szeretet s ezzel a szeretettel igazgat mindeneket gyermekei boldogítására. Egy ilyen lényről alkotott tiszta fogalmat, mindig örömmel fogad az emberi lélek; mert érzi, hogy nincsen benne semmi bölcészeti speculatio, semmi idegen mystika; hanem a maga valóságában látja azt a szerető lényt, a ki szüntelen ott lebeg előtte s a kivel naponta társalog.

¹ Ferencz J. Ker. Vallástudomány 38—39. §. V. ö. Armstrong; „Isten és lélek“ V. fejezetével.

Egyházi beszéd.*

Alapige: Ezsaiás próféta könyve 52 r. 7. v.

A midőn e szent helyen először állok s e díszes gyülekezethez először szólok: lelkem a feadatok nagysága és sokasága előtt megdöbben s a komoly gondolatok ezrével küzködik. Vajjon itteni működésem üdvös leend-e ez egyházközsége és híveire, hasznos és áldásos leend-e e nemes városra? Vajjon szolgálni fogom-e sikerrel szent vallásunk féltett érdekeit, s tudok-e óhajtott eredménnyel részt venni az emberiség haladásának nagy munkájában? De teljes hittel vagyok Isten segedelmében, a kinek tetszett hogy szent vallásunk Sionjának őrállója legyek, a ki segedelmét és lelkének erejét soha sem vonta meg tőlem s erős a hitem, hogy ezután is velem leszen, hallani fogom szüntelen lelkiismeretemben szent szavát: „Ne félj mert én veled vagyok, meg ne rettenj, mert én vagyok a te Istened!” Jó reménységgel vagyok e gyülekezet jó indulata, kipróbált hitbuzgósága és egyházszeretete iránt; bizalmat, erőt és lelkesedést meríték szent ígének szavaiból, mert „*szépek e hegyeken az evangelium hirdetőnek lábai, a ki békességet hirdet, örömet mond a jóról, szabadulást prédikál* és azt mondja a Sionnak: *uralkodik a te Istened!*“ Ez ígéből szövöm jelen beszédem eszme szálait, s az innen meritett gondolatok és irányelvek fogják vezetni egész életem minden munkáját.

Ezsaiás próféta, korának és nemzetének legkiválóbb vallás- és erkölcstanítója, alapigénkben prófétai reménykedéssel tekint ama boldog és dicső jövőbe, a mikor sokat szenvedett nemzete kiszabadul a babiloni fogságból, a mikor örvendeznek és énekelnek Jeruzsálem pusztaságai, mert megvigasztalta az Ur az ő népét, megszabadította Jeruzsálemet, örömmel tekinti be Izrael megszentelt földjének hegyeit, melyeken járva az evangelium hirdetője „békességet hirdet, örömet mond a jóról, szabadulást prédikál és azt mondja a Sionnak: Uralkodik a te Istened!“ A mi lelkünk szemei előtt a prófétai szavak egy egészen más, magasabb kilátást, szélesebb nézponot, egy újabb és tisztább lelki világot tárnak fel. A mi gondolataink a vallások egy magasabb *fejleményére*, egy tisztább és szentebb *formájára*: a keresztény vallás *eszményi* alakjára irányulnak. És ki vehetné rosz néven, ha a mi *vallásunkat*, az unitá-

* Beköszöntés alkalmával Tordán 1900 jun. 17-én.